

Érvelés és elemzés – Vitahelyzetek, dialektikai alapok

Zemplén Gábor
zemplen@filozofia.bme.hu

A didaktikai szituációhoz

- Milyen környezetben a legerősebb a visszajelzés arról, hogy
 - Milyen a csoportmunka (+ és – is lehet)
 - Mennyire állok meg a saját lábamon
 - Nyűg vagy lehetőség amiként felfogom az órát
- Lakatlan sziget!
 - HF – egymással
 - Elmélet egyedül
 - Lehetőség ?-re

I. Vitahelyzetek

Hogyan tudjuk hol állunk?

A vita

- A vita *konfliktus szituáció*: nézetek, álláspontok, érdekek és érzelmek ütköznek. A vita típusát a domináns konfliktus határozza meg. A meggyőző vitára az álláspontok ütközése a jellemző, de az embernek a meggyőződéssel vallott nézeteihez is érdekei fűződhetnek (ugyanakkor bizonyos érdekek elősegíthetik bizonyos nézetek kialakulását).
- A meggyőződés, amely az embert racionális szempontból az álláspontjához fűzi, rendszerint egyben érzelmi viszonyt is jelent. Szeretjük a gondolatainkat, mi találtuk ki, büszkék vagyunk rájuk, vannak kedvenc "rögeszméink". Gyakran személyes elkötelezettségek sora kapcsol egy-egy állásponhoz bennünket.

A veszekedés típusú vita

- A veszekedés típusú vitában a felek célja, hogy saját indulataikat levezessék, és a másik fölé kerekedjenek. Gyakori [az agresszív személyes támadás](#), az érzelmek és indulatok hevesége, [a fenyegetés](#) és a mindenáron való győzni akarás. Bár látszólag érvek is elhangzanak, a racionalitásnak és a logikának kevés helye van az ilyen vitákban.
 - A veszekedést háztáji tapasztalatainkból mindannyian ismerjük. A férfi-nő közötti féltékenységi jelenet, vagy az a helyzet juthat eszünkbe, amikor a munkahelyén kimerült, felbosszantott, megalázott szülő hazamegy, és valami jelentéktelen semmiség miatt hevesen és aránytalanul leszidja a gyermekét vagy az élettársát.

A törvényszéki tárgyalás típusú vita

- Az ilyen viták menete gyakran szabályozott, a vitatkozó felek feladata világos, és a vita eredményét egy harmadik, ideális esetben, teljesen semleges fél értékeli. A felek célja, hogy a bíró (esküdtszék) szerepét betöltő harmadik felet (feleket) a maguk pártjára állítsák, hiszen az dönti el, hogy ki *nyerte* a vitát. Ezért az ilyen vitában a racionális eszközökön kívül előfordulhat személyeskedés, pszichológiai nyomásgyakorlás, manipuláció, és a retorikai [hatásosság](#) sokszor az [erős érvelések](#) ellenében kap elsőbbséget.
- A törvényszéki vitákhoz hasonló dramaturgiára épülnek a televíziós viták, az értekezleteken, bizottságokban és egyéb döntéshozó fórumokon zajló nyílt viták, sőt a választási kampányok és gyakran a reklámok is. Ilyenkor a közönség tölti be a bíró szerepét, amely azonban - mint például miniszterelnökjelöltek vitája esetén - gyakran már előre kialakított állásponttal rendelkezik.

A racionális vita

- A vita harmadik alapvető típusa a *racionális vagy érvelő vita*, ahol a két fél eltérő állásponttal rendelkezik, amelyet *közösen elfogadott* érvelési normák és bizonyítékok alapján, erős érvekkel akar partnerével elfogadtatni. A véleménykülönbség [sokféle lehet](#).
- Nézzünk pár példát arra, hogy milyen kérdések merülhetnek fel egy vita során. Tétélezzük fel, hogy témánk az állatokról emberre terjedő kórokozók veszélyességének megítélése:
 - Van-e olyan vírustörzs, amelyből a madárinfluenza emberről-emberre terjedő változata kialakulhat?
 - Közvetlen veszélyt jelentenek-e a madárvírusok az emberre?
 - Várható-e nagy, milliószerű elpusztító állatokról emberre terjedő járvány a következő időszakban?
 - Hogyan védhető meg az ember az állatokról emberre terjedő járványos betegségektől?
- Ezek a kérdések ugyanabban témában egyre általánosabbak, és így egyre kevésbé világos, hogyan jutunk megoldásra; mi az, ami közelebb visz hozzá, és mi az ami nem; valamint, hogy mi számít megoldásnak, és mi nem.

- Néha a probléma világos megfogalmazása, az eldöntendő kérdés és a lehetséges döntési alternatívák is csak a vita eredményeként állnak elő.
- A pontos, jól körülhatárolt kérdés jelentős előzetes tudást igényel, amivel a döntési folyamatot vagy a beszélgetést megelőzően nem rendelkezünk. Ilyenkor az információhiány következtében túl általános a kérdés.
- Éppen ezért fontos megjegyezni, hogy a racionális viták fő célja nem a győzelem vagy akár a véleménykülönbség minden áron történő eldöntése, hanem a *véleménykülönbség feloldása*, amikor a felek közösen belátják, hogy az adott kérdésben milyen álláspontot fogadjanak el közösen.
- Sokszor nem sikerül egymást meggyőzniük a feleknek, és a véleménykülönbség nem kerül feloldásra, de ennek ellenére a racionális vita nem haszontalan: egyrészt, már az is eredmény, hogy a résztvevő felek *saját álláspontjai* és azok rejtett előfeltevései, következményei nyilvánvalóvá válnak, másrészt legalább az kiderül, hogy a vita során a kérdés nem eldönthető, ami megváltoztathatja az álláspontok bizonyosságába vetett hitet.
- Ilyenkor is tanultunk a vitából: világosabban látjuk, mi a helyes álláspont az adott témában, és melyek a lehetséges ellenvetések, problémák. A másik álláspontjának megváltozása vagy a vita végére kialakuló konszenzus *nem* feltétele az eredményes vitának.
- A racionális vita célja ugyanis az igazság kiderítése, a helyes álláspont meghatározása. Az igazsághoz, a helyes állásponthoz pedig akkor is közelebb kerülhetünk, ha nem alakul ki egyetértés.

A tényfeltáró vita

- A racionális vita definíciójából az következik, hogy a *felek* megegyeznek abban, hogy pl. mit tekintenek bizonyítéknak, ill. mit fogadnak el érvnek - de ennek nem kell megegyeznie a *közösségre* elfogadott normákkal vagy tényekkel. A két fél bármilyen, egy kívülálló számára irracionálisnak tűnő állításokat is felhasználhat a vitában bizonyítékként, feltéve, hogy ők ketten elfogadják azokat. A dialógusok egy másik típusában, a racionális vita egyik *alesetében*, a *tudományos (tényfeltáró) vitában*, a felek azonban csak olyan premisszákból indulhatnak ki, amelyek az adott tudományág kritériumait figyelembe véve jól megalapozottak, szilárd bizonyítékokra épülnek, maguk is megbízható tudásnak számítanak. A tudományos vita célja, hogy a felmerült állításokról, javaslatokról (hipotézisekről) kiderüljön megbízható, tudományosan elfogadható tudásnak számítanak-e.

A tárgyalás típusú vita

- Egy *tárgyalás* során a feleket az érdekeik vezetik, és a vita érdekeiknek megfelelő lezárását *alkudozás* segítségével próbálják meg elérni. Az alkudozás során a felek bizonyos engedményeket tesznek bizonyos előnyök fejében. Ellentétben a meggyőző és a tudományos vitával, a vita nem az állítások igazsága vagy megalapozottsága körül forog. A logika és a bizonyítás nem lényeges. A felek célja, hogy növeljék a nyereségüket (csökkentsék a veszteségüket). Ideális esetben ezt a felek a dialógus során, lehetőleg az elején, nyilvánosságra hozzák, és nem akarják a semlegesség, az objektivitás vagy az érdektelenség látszatát kelteni. A vita bevallott célja, hogy jó üzlet köttessen. A tárgyalás csak akkor eredményes, ha mindkét fél számára elfogadható kompromisszum születik. Itt tehát a vita végére kialakuló konszenzus az eredményesség alapvető feltétele.

Vitatípusok

A vita típusa	Kiinduló konfliktus	Módszerek, eszközök	Cél
Veszekedés	Érzelmi feszültség	A személy támadása	A partner „kikészítése” legyőzése, a feszültség levezetése
Törvényszéki tárgyalás	Rivalizálás	A dramaturgiai szabályok szerint megengedett eszközök	A semleges fél jóindulatának elnyerése
Racionális vita	Véleménykülönbség	Bizonyítás és kritika érvelések segítségével	A véleménykülönbség feloldása
Tudományos vita	Az igazolás hiánya	Tudásra épülő érvelések	Tudományos bizonyítás vagy cáfolás
Tárgyalás	Érdeklődés	Alkudozás	A felek számára elfogadható kompromisszum

A főbb vitatípusok táblázatos összefoglalása

A vita típusa	Kiinduló konfliktus	Módszerek, eszközök	Cél
Veszekedés	Érzelmi feszültség	A személy támadása	A partner „kikészítése” legyőzése, a feszültség levezetése // <i>Győzelem</i>
Törvényszéki tárgyalás	Rivalizálás	Minden a dramaturgiai szabályai szerint megengedett eszköz	A semleges (egy, a vitában részt nem vevő) fél jóindulatának elnyerése
Racionális vita	Véleménykülönbség	Bizonyítás és kritika érvelések segítségével	Az igazság kiderítése, a helyes álláspont megtalálása.
Tudományos vita	Az igazolás hiánya	Tudásra épülő érvelések	Tudományos bizonyítás, vagy cáfolás <i>Állítások igazságértékeinek eldöntése/megváltoztatása</i>
Tárgyalás	Érdeklődés	Alkudozás	A felek számára elfogadható kompromisszum kialakítása

A vitahelyzet elemzése (haladóknak)

- A fenti osztályozás nem merev (kevert vitahelyzetek, változó vitahelyzetek)
 - A felek céljai is megváltozhatnak!
- A vita elemzésekor egyéb szempontok alapján is elemezhetünk
 - Társas játszmák (milyen szerepekben vannak a vita különféle szakaszaiban a felek? Pl. Berne – tranzakcióanalízis)
 - „Fegyverkezési verseny” a vita szakaszaiban milyen elemeket vesznek át egymástól a felek (érveléssémák, analógiák, pozicionálás, stb.).
 - Pozicionálás és újrapozicionálás a folyamatban

Választási kampány

- Elsősorban törvényszéki tárgyalás típus
- A demokrácia-felfogástól függően racionális vita típus is megjelenik
 - A választót nem manipulálni akarjuk, hanem felkészíteni, hogy jól döntsön az ország vezetőiről.
- Veszekedés típusú elemek is (a vitatér lehatárolása)
- Tárgyalási szituáció (koalíciós tárgyalás, legyen-e m.e.-jelölti vita)

A viták elemzése (ismétlés)

- **A viták elemzésének klasszikus megközelítései**
- Az érvelésekkel a klasszikus felosztás szerint három - egymással érintkező - terület foglalkozik: a logika, a retorika és a *dialektika*, de ide kapcsolódik az érvelési hibák elemzése is.
- Hagyományosan a **dialektika** szűk közösségeken belüli vitahelyzeteket vizsgál, ahol közösen elfogadott szabályrendszer ("racionalitás") érvényesül, míg a *retorika* beszédeket elemez, és azt vizsgálja, hogy adott (gyakran igen heterogén) közönség és téma esetén milyen meggyőző érveket lehet találni.
- A **logika** ezzel szemben nem a kommunikáció elemzésére, hanem a *biztos* ismeretek megszerzésére szolgál. Emiatt az élőnyelvi vitahelyzetek elemzéséhez a logika általában nem elégséges, azonban sok megközelítés számára elengedhetetlenül szükséges.
- Szintén fontos megközelítésmódot ad az arisztotelészi *Szofisztikus cáfolatok* hagyományát követő **érvelési hiba tipológia**. Egy adott érvelési lépés (*toposz*) akkor számít érvelési hibának, ha bizonyos szerkezeti jellemzőkkel bír

A vitaelemzés négy dimenziója

- Az itt vázolt négy fő értékelési szempont a következő:
 - az érvelések **hatásossága**: milyen eredménye van egy adott érvelésnek a célközegben?
Attitűdváltoztatási funkció
 - az érvek **erőssége**: megalapozza-e az érvelés a végkövetkeztetést? *Igazolási funkció*
 - az érvelések formája: megfelel-e bizonyos, logikailag érvényesnek tekintett formáknak az érvelés?
 - az érvelések tartalmi helyessége: igaz feltevések vezetnek-e el a végkövetkeztetéshez?

A hatásosság (ismétlés)

- retorikai megközelítésekől kialakult elemzési szempont azt vizsgálja, hogy mikor és milyen módon hatásos egy célközönség meggyőzésére egy megnyilatkozás. Más érvek hatásosak egy tudományos vitában, mint egy politikai gyűlésen. A hatásosság tehát a kommunikációs helyzettől függ, és csak az érvelés vizsgálatával nem tudjuk megítélni, hogy milyen mértékben hatásos egy érvelés. Más-más közegben más-más érvelés lehet hatásos, így ez a szempont nem mezőfüggetlen, nem tud általános kritériumokat megadni érvelések értékelésére.

Az erősség (ismétlés)

- A jó döntéseket nem hatásos, hanem "jó", vagy "erős" érvek alapján akarjuk meghozni. Egy érv akkor erős, ha jól tudja megalapozni döntéseinket. Az érvelés erőssége független attól, hogy ki kit próbál meggyőzni, így az erősség mezőfüggetlen kritérium, amelyet a szakemberek (például ezt az órát hallgatók és értők) hivatottak eldönteni.

- Az érvelésnél egyes kijelentések (tekintsük ezeket premisszáknak és jelöljük P-vel) megalapoznak egy vagy több végkövetkeztetést (konklúziót). A következő érvelés erős, vagyis a premisszák alapján tényleg lehet a konklúzióra következtetni:
 - P1 Már százszor lementem a buszmegállóba, és sohasem kellett húsz percnél tovább várnom.
 - P2 Most is épp a buszmegállóban állok.
 - K Nem kell 20 percnél tovább várnom.
- A következő azonban gyenge, vagyis a premisszák alapján nem tekinthetjük megalapozottnak a konklúziót:
 - P1 A barátom is kiment Brazíliába és baromi gazdagon, boldogan, és gyönyörű fiatal feleséggel él együtt.
 - P2 Én is kimegyek Brazíliába.
 - K Gyönyörű feleségem lesz, gazdag és boldog leszek.

- Vagyis egy érvelés akkor erős, ha premisszái jól megalapozzák a konklúziót
 - Kivétel: egyes érvelések, bár megalapozzák a konklúziót, mégsem tekinthetők erősnek, ha semmitmondóak:
 - P1 Nagyon izgalmas ez az óra.
 - Vagy nagyon izgalmas ez az óra, vagy nem.

A formális érvényesség (ismétlés)

- Bizonyos érvelések formájuk alapján olyanok, hogy **igaz premisszák esetén szükségképpen igaz a konklúzió**. Az ilyen szerkezetű érveléseket deduktíve érvényes vagy logikailag helyes érveléseknek is hívjuk. Nézzünk egy példát:
 - P1 Attila magasabb, mint Bea
 - P1 Bea magasabb, mint Csaba
 - K Attila magasabb, mint Csaba
- Látszólag ez az érvelés érvényes, hiszen akárkiket írunk a nevek helyére, ha P1 és P2 állítás igazak, nem tudnánk elképzelni, hogy K állítás hamis legyen. Belátható azonban, hogy hasonló szerkezetű érvelés nem mindig vezet igaz konklúzióhoz:
 - P1 Attila legnagyobb szerelme Bea
 - P2 Bea legnagyobb szerelme Csaba
 - K Attila legnagyobb szerelme Csaba

A kijelentések igazsága

- Az érvelések az alapján is vizsgálhatók, hogy a bennük szereplő kijelentéseknek mi a viszonya a valósággal. Ez a szempont ugyan alapvető az érvek megítélésénél, azonban nem adható olyan egységes és nem semmitmondó modell, amely alapján az irdatlan számú kijelentésről azok igazsága eldönthető lenne. A premisszák igazsága ugyanúgy racionális vita tárgya lehet, mint az ezekre épülő konklúzióké. Fontos, hogy a tartalmilag helyes érvek még nem jelentik azt, hogy a konklúzió igaz:
 - P1 Magyarország köztársaság
 - K Gábor ma fog élete nagy szerelmével megismerkedni
- Ugyanígy, a hamis, vagyis tartalmilag helytelen premisszából következhet igaz konklúzió:
 - P1 Minden madár tud repülni
 - P2 Minden denevér madár
 - K Minden denevér tud repülni

A négy szempont kapcsolódása

- A négy szempont nem szükségszerűen kapcsolódik egymáshoz!
 - Formailag érvényes érvelés lehet hatásos vagy hatástalan, erős vagy gyenge (lásd a semmitmondó példát), tartalmilag helyes vagy helytelen, stb.
- A fenti kategóriákon kívül fontos fogalom a helytállóság. Az az érvelés *helytálló*, amely deduktíve érvényes (logikailag helyes) és tartalmilag helyes (premisszái igazak).
 - Nyilvánvaló, hogy egy ilyen érvelés erősebb, mint az azonos konklúzióhoz vezető egyéb érvelések, amelyek deduktíve nem érvényesek, ill. premisszáik között vannak hamisak.
- Amennyiben egy érvelés mind tartalmilag helytelen, mind deduktíve érvénytelen, általában hasznosabb a formát kritizálni mint a tartalmat (ez utóbbihoz inkább fűződnek érzelmek).

- Nemcsak szabad, hanem ajánlatos is megfelelően manőverezni a viták során. A *stratégiai manőverezés* olyan részvételt jelent a vitahelyzetben, ahol szempontként megjelenik a saját álláspont "győzelme" is. Optimális esetben ez csak annyit jelent, hogy az erős érveket a lehető leghatásosabban fogalmazza meg a résztvevő. Gyakran azonban az egyik cél a másik rovására jelenik meg. Ha erős érveket, de nem meggyőzően használ a valaki, úgy csak saját álláspontját gyengíti, és nem követ el klasszikus értelemben érvelési hibát. Ha azonban a győzelem érdekében gyenge érvet erősnek tüntet fel, és háttérbe szorítja a véleménykülönbség feloldását, úgy az "érvelési hibának" tekintendő.

Keretezés

- A kérdések megfogalmazása nagyban befolyásolhat akár tanúvallomásokat is. Esküdti döntéseket is!
 - Elisabeth Loftus vizsgálata:
 - A kísérleti személyek két autó ütközését látják videofelvételen. Az egyik esetben azt kérdezik tőlük:
 - „Milyen sebességgel haladtak a kocsik mikor egymásba csapódtak?”
 - Mások azt:
 - „Milyen sebességgel haladtak a kocsik mikor egymásnak ütköztek?”
 - Mind a számokat, mind az eseményre való emlékezést jelentősen befolyásolja a keretezés!
 - Az első esetben 30 km/h-val nagyobb értéket becslnek átlagosan.
 - Az első példa esetében az 1 héttel később felvett kérdőíven a kérdeztettek már arra is emlékeztek, hogy a felvételen üvegszilánkok repkedtek, ami valójában nem történt meg.
 - /Kertész Gergely órájáról ismétlés/

II. Dialektikai alapmodell - egy kis pragmatikával

Ismerkedés a pragmadialektikával
(PD)

Kérdés	Antropológiai megközelítés válasza	Kritikai megközelítés válasza
Racionális bírőként mikor tekintek egy érvelést elfogadhatónak?	Amikor az érvelés megfelel az adott kulturális közeg normáinak.	Amikor az érvelés VKF-ra irányul és betartja a megfelelő érvelési normákat, amelyek a felek részére is elfogadhatók.
Milyen eszközök állnak rendelkezésemre, hogy az érvelések elfogadhatóságát szisztematikusan vizsgálhassam?	A befogadó közegekről lehet ismeretem, illetve arról, hogy az ilyen ismeretek hogyan használhatók fel érveléskor.	Ideális vita-modellt készíthetek, melynek célja a VKF, valamint felállíthatok releváns beszédaktusokat szabályozó megköztéseket.
Hogyan szerezhetek képet az érvelés értékelése szempontjából releváns dolgokról?	Ha úgy rekonstruálom a szöveget, mint ami egy közönséget próbál meggyőzni, illetve ami operatív retorikai mintákat mutat.	Úgy, hogy dialektikai transzformációk segítségével rekonstruálom a szöveget, mint ami a VKF-át célozza.
Milyen érvelésekkel kapcsolatos empirikus ismereteket használhatok fel?	Megvizsgálhatom, hogy milyen különböző befogadó közönségek vannak, és hogy milyen retorikai eszköz melyiknél hogyan működik.	Megvizsgálhatom, hogy milyen folyamatok fontosak az argumentatív diskurzusban, amelyekkel meggyőzhető valaki, aki kételkedik egy álláspont elfogadhatóságában.
Hogyan járulhatok hozzá az argumentatív gyakorlat fejlesztéséhez?	Megtaníthatom arra az embereket, hogy különböző helyzetekben a közönséget úgy szólítsák meg, hogy a vitás helyzetekben nyerjenek, illetve könnyen visszaverjék mások támadását.	Elősegíthetem az érvelési gyakorlatokhoz kapcsolódó reflexiót, és készségeket taníthatok, amelyek az érvelések megfelelő kialakításában, elemzésében és értékelésében hasznosak.

PD kiskaté

- Az érveléseket a véleménykülönbség feloldásának (VKF) lehetőségeként vizsgálhatjuk (nem antropológiai, hanem kritikai megközelítés).
 - Véleménykülönbség akkor keletkezik, ha egy beszélő adott kijelentése nem talál általános elfogadásra.
 - A különbség **feloldása** során a felek közösen belátják, hogy az adott kérdésben milyen álláspontot fogadjanak el *közösen*
 - Sokszor már az is munka, hogy a résztvevő fél *saját álláspontja* és az ahhoz implicit tartozó előfeltevések, valamint mindezek következményei nyilvánvalóvá váljanak. A vita egyik fő célja az előfeltevések explicitálása és kritikai felülvizsgálata – lásd még a vita szakaszait.
 - Természetesen más módja is van a vitás kérdések **eldöntésének**: a felek felkérhetnek külső bírót, alkalmazhatnak erőszakot, fenyegethetik egymást, vagy közösen orákulumhoz fordulhatnak.

I. Az elméleti elköteleződések

- Egy dialektikai helyzetben a résztvevőknek be kell tartaniuk valamilyen normákat, amelyek az interakciót szabályozzák.
- Éppen ezért minden dialektikai elméletnek kell *normatív* elemeket tartalmaznia, amelyek az interakció „szabályait” rögzítik.
- A PD a mindennapi verbális interakciók vizsgálatából indul ki, és a beszédaktusok és a pragmatika háttérelméleteire támaszkodik
 - De mik is a beszédaktusok? - 1. kitérő
 - De mi is a pragmatika? - 2. kitérő

1. Kitérő –beszédaktusok

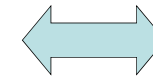
- A nyelvi jelek elemzésének három dimenziója:
 - szintaktika (a jelek egymás közötti viszonyai)
 - szemantika (a jeleknek a dolgokhoz való viszonya)
 - pragmatika (a jelek és jelhasználók viszonya)

Mi egy beszédaktus?

- „5 év börtönbüntetésre ítélem”
 - Hol mit jelent?
 - Kinek van joga ilyet mondani?
 - Miért?
- Érveléseknel:
 - „A konklúzióm az,”
 - „Mondja el kicsit világosabban az érveit az állítás mellett...”
 - „Nem tudom elfogadni ezt az állítást...”

John L. Austin: Tetten ért szavak

Filozófusok,
Standard
Kommunikációs
Modell

Nyelvtanítók,
pragmatikusok,
(okos)
érvélmélés
ek

Egy „állítás”
egyetlen
feladata a
dolgok
pillanatnyi
állásának leírása

Nem minden
mondat állítás

Austin

Általános(abb) megkülönböztetés:

megnyilatkozásainkban elhatároljuk azt, hogy mondunk valamit, és azt amit teszünk azáltal hogy valamit mondunk.

lokúció

illokúció

A performatívumok előzetes kiemelése

Bizonyos megnyilatkozások nem illenek bele egyik nyelvtani kategóriába sem, pl.:

„Igen, akarom”

„Fogadok egy ötösbe, hogy holnap esni fog”

performatív megnyilatkozás

-*perform* szóból származik, jelentése: akció (cselekvés)

A beszédaktusok

Feladatuk:

- A beszédaktus típusainak számbavétele
- Szerkezetük leírása
- A végrehajtáshoz szükséges feltételek megadása: sikerfeltételek

Feltételek: szintaktikai, szemantikai, pragmatikai

A beszédaktus-elmélet

A verbális megnyilatkozásokat két fő csoportra osztja:

- Nyelven kívüli világ jelenségeinek leírása
- Performatívok (cselekvés végrehajtása)
 - Asszertívum
 - Direktívum
 - Kommisszívum
 - Expresszívum
 - Deklaratívum, stb.

Elég ehhez a kimondás?

„Megnősülni annyi, mint kimondani néhány szót”

Hippolütosz:

„Csak nyelvem esküdött, eszem nem volt velem”

2. Kitérő – egy kis pragmatika

- Mi a feltétele a mindennapi megértésnek?
- Azért tudunk társalogni egymással, mert elismerjük, hogy a társalgásban vannak közös célok, és olyan módszerek, amelyekkel ezek a célok elérhetők.
- *Megütötte a bokáját* – két jelentés. Hogy mit mond a mondat: a személy, a kontextus, stb. ismerete kell – a pontos jelentéshez több információ szükséges!
- **Implikáció** – a jelentés, a közlés nem ugyanaz, mint amit egy kijelentés „mond” (say)

Grice maximái

- Alapelv: **együtműködés** – a társalgáshoz (kommunikációhoz) történő hozzászólás legyen olyan, ami az adott helyen a beszélgetés elfogadott célja vagy iránya elvár.

Egyéb maximák

1. Mennyiség:
 - legyen a kívánt mértékben informatív
 - ne legyen túl informatív (ez idővesztés)
2. Minőség
 - nem mondj olyat, amiről azt hiszed, hogy hamis
 - ne mondj olyat, amire nézve nincs megfelelő evidenciád

3. Viszony/Kapcsolat (relevancia)

- légy releváns (a relevancia maximája)

4. Mód/Modor (Érthetőség)

- kerüld a homályos kifejezést
- kerüld a kétértelműséget
- Légy tömör
- légy rendezett

Implikatúrák

- A maximák kihasználása
 - Ha azt mondja p , és azt implikálja, hogy q , akkor akkor implikálja társalgásilag, hogy q , ha
 - követi a maximákat (vagy legalább az együttműködési alapelvet)
 - sejtí, hogy q -ra van szükség ahhoz, hogy p mondását összhangba hozzuk ezzel a feltételezéssel
 - a beszélő úgy gondolja, hogy a hallgató intuitíven megragadja azt, hogy 2.-ra van szükség
 - vagyis: azt mondta, hogy p , nincs okunk feltételezni, hogy nem követi a maximákat (vagy az együttműködés alapelvét), ezt csak úgy tehette, ha azt gondolja, hogy q . Semmit sem mond, amiből azt gondolnám, hogy nem akarja, hogy azt gondoljam, hogy q , tehát implikálta q -t.

Vissza a PD-hez

- A Searle-i kommunikatív és Grice-i interakcionális szempontok ötvözése
 - Grice Együttműködési Maximáját a következő specifikus szabályokkal egészítik ki
 - (ezek a mennyiség, minőség, kapcsolat és mód maximái helyett állnak):
1. Ne hajts végre értelmezhetetlen (incomprehensible) beszédaktusokat!
 2. Ne hajts végre őszintétlen beszédaktusokat (vagy olyanokat, amikért nem tudsz felelősséget vállalni)!
 3. Ne hajts végre redundáns beszédaktusokat!
 4. Ne hajts végre értelmetlen (meaningless) beszédaktusokat!
 5. Ne hajts végre olyan beszédaktusokat, amelyek nem megfelelően kapcsolódnak a korábbi beszédaktusokhoz és a kommunikációs helyzethez!
 - Ez időnként probléma – ld. MP vs. OV

Egy vita koreográfiája

- A megnyilatkozások elemzése során a beszédaktusokat osztályozni kell, és hozzá kell rendelni a vita „szakaszaihoz”.
- Négy ilyen szakasz különíthető el:
 - a **konfrontációs** szakaszban a véleménykülönbség felszínre kerül,
 - a **nyitó** szakaszban nyilvánossá válnak a vita szerepei és elköteleződési és eldől, van-e elég „közös pont”, amely lehetővé teszi a VKF-át.
 - az **argumentációs** szakaszban történik a kritikai ellenvetések visszaverése, majd
 - a **záró** szakaszban megfogalmazódik a vita eredménye – ha nincs egyetértés, akkor a VKF nem történt meg
 - Ezek a szakaszok nem szükségszerűen kronologikus sorrendben követik egymást. Az elemzés célja a megnyilatkozásokat ezekhez a szakaszokhoz kötni, hogy a *funkcionalizálás* (lásd később) lehetővé váljon.

III. Egy elemzés koreográfiája

- De hogyan lehet tényleg részletesen elemezni?
 - Az elemzés elméletét is le kell fektetni
 - A PDnek vannak ún. metaelméleti elköteleződései
 - externalizálás,
 - szocializálás,
 - funkcionalizálás,
 - dialektifikálás

III.1.a Externalizálás

- A PD az álláspontnak a diskurzusban megjelent pozíciót tekinti
 - bár az álláspontok belső, ehhez nincs hozzáférésünk, így nem pszichológiai diszpozíciókat próbál rekonstruálni, hanem az álláspontokhoz kapcsolódó nyilvános elköteleződések.
 - Ez számos retorikai megközelítésnek ellentmond, melyek pszichológiai állapotokat feltételeznek, ugyanakkor lehetővé teszi a megnyilatkozások elemzését a beszédaktus-elmélet alapján.

III.1.b Szocializálás

- A a társas kontextusba helyezi a vitát, szemben az individualista nézőponttal, ahol a személytől függetleníthetjük az érvelést.
- Így a vitában az álláspontokhoz kapcsolódóan „protagonista” és „antagonista” szerepek különíthetők el, és az elemzés feladata a szereplők azonosítása.
 - A legegyszerűbb vitahelyzetben az egyik fél (a protagonista) elővezet egy álláspontot (+/p vagy -/p), a másik fél (az antagonista) pedig megkérdőjelezi azt (?/(+/p) ill. ?/(-/p)).
 - Az ilyen egyszerű vitahelyzetben csak egy állítás állítása vagy tagadása szerepel.

- Persze előfordulhat, hogy a másik fél nem csak érveket szeretne hallani az adott álláspont elfogadása mellett, hanem elköteleződik annak negáltja mellett (-/p vagy +/p). Ilyen esetben *kevert egyszerű* vitahelyzetről beszélünk, és mindkét félnek érvekkel kell alátámasztania álláspontját.
- *Összetett* vitáról akkor beszélünk, ha több, különböző álláspont melletti elköteleződés jelenik meg a vitában. Minden vita felbontható elemi egységeire
 - Itt jól látszik a logika szerepe: ha nem egy állítás és annak negáltja mellett köteleződik el a két fél (még ha az adott helyzetben ezt a felek észre sem veszik), akkor a vitát *összettként* kell elemezni.
 - Másrészt rögtön problémával találkozunk: hogy a másik „homlokzatát” megvédjük, nagyon sokszor az ellenvéleményt csak kérdésként fogalmazzuk meg.

III.1.c Funkcionalizálás

- A diskurzus egyes elemeinek funkcionális szerepét vizsgálja a PD.
- A beszédaktusok így osztályozásra kerülnek:
 - pl. *használati deklaratívumokkal* tisztázzák a felek egyes beszédaktusok helyzetét.
 - *Kommisszívumokkal* köteleződnek el egy-egy álláspont mellett vagy tartják fenn azokat.
 - *Direktívumokkal* szólítják fel a másik felet egy álláspont védelmére stb.
 - Ezzel szemben a pusztán logikai rekonstrukciók a vitát terméknek tekintik, és az érvelések érvényességét/ helytállóságát vizsgálják, de így nem tudják feltárni az „egyet-nem-értési” teret, illetve hogy mi a „tétje” a vitának.

III.1.d Dialektifikálás

- A vitának megfelelőnek kell lennie a VKF-ra, vagyis meg kell felelnie bizonyos dialektikai normáknak.
- A normatív elméletben a ~ szabályozza az ideális helyzet beszédaktusainak sorrendjét és minősíti a vitát.
 - vagyis rengeteg dolog (mellébeszélés, személyeskedés, stb.) nem jelenik meg a rekonstrukcióban.

IV. Elemzés és értékelés

- Ha megvan az elemzés – a nagy kérdés, hogy *jók-e* egy álláspont mellett felhozott érvek.
- Az érvelés értékelése a PD szempontjai alapján történnek: mennyire támogatja a VKF-át egy lépés
- Ehhez a PD felállít tíz „ökölszabály”, amely megszegése gátolja a VKF-et
- Ilyen szabályt megszegheti mindkét fél
 - szemben a hagyományos megközelítésekkel, ahol érvelési hibát csak a *protagonista* követhet el
 - A PD-ben az *antagonista* szerep nem megfelelő követése is hibának tekinthető
 - Pl. az agresszív vagy túl sokat állító kérdés

IV. 1 A felek nem akadályozhatják meg, hogy új álláspontok vagy azokhoz kapcsolódó kétségek merüljenek fel.

- Cél: Az álláspontok tisztázásának lehetősége (a vélemény-különbség feloldása nem lehetséges, ha nem tiszták az álláspontok). A konfrontációs szakasz célja ennek biztosítása. Megszegése: *arg. ad baculum, ad misericordiam, ad hominem (gyalázkodó, genetikus, tu quoque)*.
- „Szabadság” szabály

- **Ad baculum:** rejtett v. kimondott fenyegetés
Bár megértjük, hogy kétségeitek vannak a pragmadialektika használatában kapcsolatban, de lássuk be, hogy egy ponton túl nem érdemes ezen vitatkozni. Elvégre mi határozzuk meg a vizsga anyagát, és mi fogjuk értékelni a teljesítményeket.
2. Épelméjű ember ilyen álláspontot nem fogadhat el!
- **Ad misericordiam:** szájalomra apellálás
Tudom, hogy Józsi nem csinálta meg a beadandót, és a zh-n is elég gyengén teljesített. Megértem, ha nem akarsz neki jegyet adni, de vedd figyelembe, hogy szegénynek meghalt a macskája, és mostanában nagyon nehezen koncentrálna a tanulásra az átvirrasztott éjszakái miatt.

- **Ad hominem:** a személy támadása (az álláspont helyett)
 - **Gyalázkodó:**
Ami Mr. X kritikáját illeti, nem hiszem, hogy válaszolnom kellene egy ilyen zavaros és láthatóan értetlen álokoskodásra, de mit várunk attól, aki bután feszít makkos cipőjében és a nyakkendőjét sem tudja bekötni.
 - **Genetikus** – az álláspontot a megfogalmazó körülményei alapján veti el:
Juli szerint a férfiak felelősek a nők elnyomásáért. Nem is várhatunk más véleményt attól, aki öt éven keresztül vasalta János alsónadrágjait...
 - **Tu quoque:** „pont te mondd, aki...?”
Te akarsz meggyőzni a dohányzás ártalmosságáról, amikor napi egy doboz cigit elfüstölsz? Ugyan már!

IV. 2. *Egy álláspontot elővezető félnek kötelessége azt megvédeni, ha a másik fél arra igényt tart.*

- **Cél:** Minden kimondott álláspont védelmét fel kell vállalnunk (protagonista szerep vállalása, ha a helyzet igényli – nyitó szakasz feladata).
Megszegése: *bizonyítás kényszerének áthárítása, arg. ad verecundiam, ad ignorantiam.*
- „Bizonyítás kötelezősége” szabály

- **Bizonyítás kényszerének áthárítása**
János azt állítja, hogy az érvelélmélet jegyzetem zavaros és használhatatlan. Kérdelem én, tett-e valamit azért, hogy világos és használható anyag álljon a rendelkezésükre?
- **Ad verecundiam:** (rossz) tekintélyérvelés
Annak pedig, aki vitatja, hogy a világon mindennek jól meghatározható oka van, Einstein szavaival tudok válaszolni: „Isten nem kockajátékos”!
- **Ad ignorantiam:** nemtudásra apellálás
Viccesnek találom, amikor valaki elutasítja idegen civilizációk létezését. Soha senki nem tudta egyértelműen megcáfolni az UFO-elméleteket, és máig sem nyilvánosak a NASA ezirányú kutatásainak

IV.3. Egy álláspont támadása a másik fél álláspontjának támadása kell, hogy legyen.

- Cél: Az álláspontok torzulásának megakadályozása a vita bármely szakaszában.
Megszegése: *szalmabáb, árnyékbokszolás.*
- „Álláspont” szabály

- Szalmabáb: nem az eredeti, hanem torzított álláspont támadása
G₁: Azt gondolom, a tandíj eltörli az esélyegyenlőséget.
G₂: Azt szeretném, ha a sok munkaképes fiatal állami támogatással lógatná a lábát naphosszat, és fölösleges diplomákat szerezne ahelyett, hogy hasznos munkát végezne?
- Árnyékbokszolás: a torzított álláspont védelme
G₁: A diplomagyűjtés igenis hasznos tevékenység, mert...
(A korrekt válasz lenne: Én nem azt állítottam, hogy a továbbtanulás hasznos – bár ezt gondolom –, hanem hogy nem az anyagi helyzet függvényévé kellene tenni az esélyt.)

IV.4. Egy fél az álláspontját csak úgy védheti meg, hogy az álláspontához kapcsolódó érveket ismerteti.

- Cél: Az argumentációs szakaszban a véleménykülönbségek racionális feloldásának módja az érvelés (logosz), nem az étosz és pátosz használata – a nem-argumentatív meggyőzési módokat ki kell zárni.
Megszegése: *ignoratio elenchi, arg. ad populum, ad verecundiam, érzelmekre apellálás.*
- „Relevancia” szabály

- Ignoratio elenchi: az érv nem azt a konklúziót támasztja alá, amit kellene
És mit gondoljunk arról, tisztelt esküdtszék, hogy Mr. János tagadja azt, hogy a gyilkosság időpontjában a helyszínen lett volna? Lássuk be, hogy a gyilkosság szörnyű bűntett, melyet a lehető legszigorúbb büntetéssel kell súlytanunk, és nem hagyhatjuk, hogy az elkövető kibúvókat keressen!
- Ad populum: közvéleményre apellálás
Kell-e jobb bizonyíték termékünk érdemei mellett, hogy piacvezető termékről van szó?
Mit okoskods, amikor mindenki tudja, hogy...?
- Érzelmekre apellálás: pl. ad baculum, ad misericordiam

Ad misericordiam

- – Tanárnő, olyan sokat készültem, nézze meg, kidolgoztam az összes tételt, és rendesen jártam is órára, és csak egyetlen pont hiányzik a jeleshez. Egyetlen pici pont!
- Nem mindig hiba
 - Engem már idegesítenek ezek jótékonyági szervezetek. Mindenütt hirdetésekkel terrorizálnak, hogy adjak pénzt. Mi szükség van erre?
 - Hidd el, hogy szükség van rájuk! Olyan szerencsétlen, elesett embereket segítenek, akiknek nincsen lakásuk, betegek, éhesek vagy valami természeti csapás sújtja őket, és ahová az állami segítség már nem ér el, vagy nem elég. És ha nem hirdetnek, akkor meg honnan tudnának pénzt szerezni mindehhez?

Ad baculum

- – Nézze, nem tudom meddig tart még az akció, mennyi van még belőle. De biztos, hogy ez a legjobb ajánlat a piacon, és sajnálni fogja, ha lemarad róla!
 - Nem tudom, hogy elfogy-e.
 - [Tehát bármikor elfogyhat.] (Ki nem mondott konklúzió.)
 - Ha nem fogadja el az ajánlatot, rossz érzése lesz.
 - [Az ajánlatot el kell fogadni.]
- Gyakori érvelési hiba
 - „Csak a hülye nem látja be...”
 - A csinos, sikeres, magabiztos harmincasok örömmel választják a függetlenséget, a szingli életformát. (MT)

IV. 5. *Nem utasíthatunk vissza álláspontunkban impliciten felvállalt premisszákat, és nem hamisíthatjuk meg a másik fél érvelésében felhasznált implicit premisszákat.*

- Cél: a protagonista álláspontjából következő implicit álláspontok pontos feltárása: sem letagadásuk, sem eltúlzásuk nem segíti a véleménykülönbség feloldását az argumentációs szakaszban. Megszegése: *ki nem mondott premissza tagadása, árnyékbokszolás.*
- „Implicit premissza” szabály

- Ki nem mondott premissza tagadása
 - G₁: Abszolúte ellenzem, hogy legalizálják a marihuána fogyasztását, hiszen akkor meglenne annak a veszélye, hogy még az is rászokik, aki egyébként fél a törvényszegéstől.
 - G₂: De a legtöbb elemzés szerint a marihuána nem addiktív.
 - G₁: Én nem is azt mondtam, hogy addiktív, hanem csak azt, hogy sokan rákapnának, ami nem lenne jó. (Pedig: a „rászokás” fogalom előfeltételezi az addiktivitást)
 - http://www.world-science.net/exclusives/061125_marijuana.htm

IV.6. Elfogadott kiindulási pontnak nem tekinthetünk nem elfogadott premissákat, illetve elfogadott premissákról nem állíthatjuk, hogy azok nem tekinthetők elfogadott kiindulási pontnak.

- Cél: Az álláspontok torzulásának megakadályozása (lásd 3.) az argumentációs szakaszban. Megszegése: *bizonyítás kényszerének elhárítása, álláspont változtatása, túl sokat állító kérdés, petitio principii.*
- „Kiindulópont” szabály

- Túl sokat állító kérdés

-János, amikor arra bízattad a barátnőmet, hogy nyugodtan csaljon meg engem, akkor nem gondoltál arra, hogy tönkreteszed a barátságunkat? Ne kertelj, válaszolj igennel vagy nemmel!

-Kovács úr, ön még mindig veri a feleségét?

-Akarja-e, hogy Magyarország a NATO tagja legyen, ezzel garantálva az ország biztonságát?

- Petitio principii: körben forgó érvelés
Kétségtelen, hogy létezik Isten. Bárki, aki a kezébe veszi a Bibliát, megbizonyosodhat róla, hogy Ő teremtette a világot, és Ő irányít mindent – márpedig a Biblia minden szava igaz, hiszen Isten igéjét önti szavakba.

IV.7. A helytállónak tekintett érvelés nem lehet (logikailag) érvénytelen.

- Cél: A meggyőző érvelés formáinak közös elfogadása az argumentációs szakaszban, így válik lehetővé az erős/helytálló érvek elkülönítése, és annak vizsgálata, hogy megfelelő-e az érveléssémák használata. Védett az álláspont, ha közösen elfogadott kiindulási alapból érvényes következtetéssel kapjuk meg a konklúziót. Megszegése formális érvelési hiba lehet: *előtag tagadása, utótag állítása*, stb.
- „Érvelésséma” szabály

PÉLDA. "Az embert félrevezető téveszmék abból a hajlamából erednek, hogy igaznak higgye azt, ami megfelel vágyainak. Az emberi hiedelmeket érintő egyik erőteljes vágy, hogy elkerüljük a halállal való elmúlást és örökké éljünk valamilyen mennyei boldogságban. Aki csak valamennyire is ismeri az emberi vágyak tévesznerendszerét szükségképpen arra a következtetésre jut, hogy a hit a halhatatlanságban is ilyen illúzió." (Thouless, 1956 nyomán, 51.o.)

IV.8. A formálisan nem érvényes érvelésekkel alátámasztott álláspontok nem tekinthetők végérvényesen védettnek, ha a védelem nem a megfelelő érveléssémákat (és/vagy) nem a megfelelő módon használja.

- Cél: Lehetőség arra, hogy logikailag érvényes érvelések hiányában is végérvényesen megvédhető vagy cáfolható legyen egy álláspont, ha a protagonista és az antagonista egyetért az érveléssémák elfogadhatóságában és használatában. Megszegése sokféle lehet: *hibás analógia, túlzott általánosítás, arg. ad consequentiam, csúszka érv, post hoc ergo propter hoc* és egyéb oksági hibák, stb.
- „Érvényesség” szabály

- Ad consequentiam: tényállítások és értékítéletek összekeverése
 - Nyilván nem fog ma leszakadni az álmennyezet, hiszen akkor nem tudnánk elmondani a mai anyagot, és kevés idő van már a pótlásra.
 - A Túró Rudi nem lehet rákkeltő, hiszen az a kedvenc csokim!
- Csúszka érv: apró csúsztatások összeadása
 - **Oksági:**
Egy szög miatt elveszett egy patkó, egy patkó miatt egy ló, egy ló miatt egy csata, egy csata miatt az ország.
 - **Mennyiségi:**
Adj egy százast kólára, nem fog földhöz vágni! De ha egy százast nem, akkor kettő sem. Ha kettő sem, három sem... Ha 15 sem, akkor 16 sem... Ha 99 sem, 100 sem...

- Hibás analógia: lásd az embriópürét
- Oksági hibák: lásd Mill módszereit

IV.9. Az álláspont sikertelen megvédését az álláspont visszavonásának kell követnie, a sikeres (konkluzív) megvédését pedig a fenntartások visszavonásának.

- Cél: A protagonista és az antagonista korrekt vitaértékelése. A záró szakaszban a feleknek meg kell egyezniük a vita kimenetelében. Megszegése: *arg. ad ignorantiam, hamis dilemma*.
- „Lezárás” szabály

- Hamis dilemma

Ha nem szívsz füvet, akkor nyilván korlátolt konzervatív vagy. (→ Vagy szívsz, vagy konzervatív vagy)

Aki nincs velünk, az ellenünk van.

Milyen gyakran mondja partnerének, hogy szeretlek?

A – minden nap. B – csak szeretkezés után. C – soha.

IV.10. *Egyik fél sem használhat nem kellően tiszta és világos megfogalmazásokat, és mindkét félnek a lehető legfigyelmesebben és pontosabban kell a másik megnyilatkozásait értelmezni.*

- Cél: Az álmegoldások kikerülése, a vita minden szakaszában a megfogalmazás és értelmezés ellenőrzése. Megszegése: *in dictione* érvelési hibák, a *kompozíció és divízió hibája*, stb.
- „Jelhasználát” szabály

HF 7

- A Magyarországi pártok különféle módszerekkel támogatják ill. gátolják más pártok programjainak elfogadható alternatívaként történő értelmezését. Gyűjts példákat arra, hogy milyen nyelvi eszközökkel élnek ennek folyamán a pártok. Pontosabban: keress konkrét pártok megnyilatkozásaiban példákat arra, hogy az elfogadás (racionális vitára való készség kinyilvánítása) és az elutasítás (bizonyos csoportok, pártok, stb. vitára alkalmatlannak nyilvánítása) hogyan jelenik meg.
- Egy párt / érdekcsoport vizsgálata és min. 2 dokumentált példa után 500-1000 karakterig elemezd és értékeld a felismeréseket, de ne foglalj állást a stratégia jogosságával vagy az állítások igazságtartalmával kapcsolatban.
- Fontos, hogy a példákkal kapcsolatos állásfoglalás azért nem része a feladatnak, mert az eltérő választói attitűdök miatt megnehezíti a csoportmunkát, így pusztán a megnyilatkozásokat, azok forrását és besorolását add meg – ezekről ugyanis szakmai konszenzus alakulhat ki, míg értékelésükről nem valószínű.